

Mikołaj Herbst

ZŁOŻONE ILOŚCIOWE WSKAŹNIKI KONIUNKTURY DLA OBSZARU METROPOLITALNEGO WARSZAWY*

Wskaźniki koniunktury są rozpowszechnionym w świecie (szczególnie w Stanach Zjednoczonych) narzędziem monitorowania cyklicznych zmian w gospodarce. Dzięki nim możliwe jest prognozowanie zmian koniunkturalnych i, co za tym idzie, ograniczanie ryzyka związanego z działalnością gospodarczą i zwiększanie skuteczności polityki gospodarczej państwa. Obok wskaźników dla gospodarek krajowych często konstruuje się instrumenty służące analizie rynków lokalnych, np. obszarów metropolitalnych. Projekt, którego niektóre rezultaty przedstawia niniejszy artykuł, jest próbą opracowania ilościowych wskaźników koniunktury dla obszaru metropolitalnego Warszawy.

1. Znaczenie lokalnych wskaźników koniunktury

Według klasycznej definicji Burnsa i Mitchella (1946) cykle koniunktury są rodzajem fluktuacji, wyznaczającej rytm działalności gospodarczej narodów. Cykl składa się z fazy ekspansji (wzrostu), występującej w tym samym okresie dla wielu rodzajów działalności, po której następuje zahamowanie (*contraction*), przechodzące w ogólną recesję, która z kolei przez fazę ożywienia przechodzi w ekspansję, będącą początkiem nowego cyklu. Ta sekwencja powtarza się raz za razem i jako taka nie ma charakteru okresowego.

Wskaźniki koniunktury są czułymi instrumentami, pozwalającymi na określenie miejsca gospodarki w aktualnie trwającym cyklu, a w szczególności na przewidywanie punktów zwrotnych koniunktury. Ze względu na metodę konstrukcji, wskaźniki można podzielić na jakościowe, oparte na badaniach ankietowych, sondujących nastroje na wybranych rynkach, oraz ilościowe, będące agregacją istniejących danych statystycznych, opisujących zachowanie podmiotów gospodarczych. Natomiast ze względu na pełnione funkcje, wskaźniki należy podzielić na równoczesne – oddające obecny stan koniunktury, wyprzedzające – pozwalające na przewidywanie zwrotów koniunktury w krótkim okresie, oraz opóźnione, których wahania potwierdzają dokonane wcześniej zmiany koniunkturalne. Najbardziej rozpowszechnione są wskaźniki wyprzedzające, które w założeniu mają pełnić dwie ważne funkcje: wspomagać

* Artykuł przedstawia część rezultatów finansowanego przez KBN (grant nr 1H02C04818) promotorskiego projektu badawczego pod kierunkiem prof. dr. hab. Grzegorza Gorzelaka.

podmioty gospodarcze w ocenie ryzyka związanego z podejmowanymi decyzjami oraz ułatwić politykę rządów związaną z ograniczaniem społecznych skutków spowolnienia gospodarczego i recesji.

Metoda ilościowych wskaźników koniunktury została zapoczątkowana w 1919 r. przez Warrena M. Pearsona w Harvard Committee of Economic Research. Wtedy po raz pierwszy dostrzeżono możliwość wykorzystania stałych relacji czasowych między wybranymi zmiennymi statystycznymi, opisującymi gospodarkę Stanów Zjednoczonych a zmianami koniunktury. Dzisiaj wskaźniki (zwane często barometrami koniunktury) są stosowane w większości rozwiniętych krajów świata. Obok instytucji naukowych publikują je regularnie także organizacje biznesowe oraz urzędy państwowe i samorządowe. W 1987 r. własne standardy konstrukcji wskaźników (zbliżone do metody stosowanej w amerykańskich National Bureau for Economic Research i Bureau of Economic Analysis amerykańskiego Departamentu Handlu) opracowała OECD.

W Polsce w latach 90. większość badań nad wskaźnikami koniunktury miała charakter jakościowy. Instrumenty monitorowania koniunktury oparte na badaniach opinii publikują m.in. GUS, Szkoła Główna Handlowa oraz Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Przeciwnie metodom ilościowym przemawiała dotąd przede wszystkim niska jakość systemu statystycznego, w tym w szczególności zbyt krótkie szeregi czasowe wiarygodnych danych. Najbardziej znaczące próby konstrukcji ilościowych barometrów koniunktury podjęto w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN (por. Kudrycka, Nillson 1996) oraz w Szkole Głównej Handlowej (por. Matkowski 1998). Chociaż wyniki tych badań były obiecujące, otrzymane wskaźniki nie są regularnie obliczane i monitorowane. Pełnią więc raczej rolę „prototypów”, niż funkcjonujących instrumentów. Jedynym przypadkiem regularnie publikowanych i komentowanych ilościowych wskaźników koniunktury dla gospodarki polskiej jest barometr autorstwa M. Drozdowicz, zamieszczany na łamach dziennika *Rzeczpospolita*.

2. Wskaźniki koniunktury dla obszarów subkrajowych

Koncepcja wskaźników koniunktury dla obszarów terytorialnych mniejszych niż państwo narodowe powstała w Stanach Zjednoczonych na przełomie lat 70. i 80. Do wzrostu zainteresowania koniunkturą lokalną przyczynił się nierównomierny rozwój regionów w ramach gospodarek państwowych. Według badań prowadzonych w drugiej połowie lat 70. (por. Niemira, Klein 1994) niektóre amerykańskie regiony stale wyprzedzały bądź naśladowały z opóźnieniem zmiany cykliczne, występujące w całej gospodarce narodowej, a także mocniej lub słabiej reagowały na poszczególne elementy cyklu ogólnokrajowego. Ponadto wiadomo, że regiony o silnym trendzie wzrostu są zwykle mniej wrażliwe na fazy cyklu narodowego, natomiast wolniej rozwijające się przechodzą zmiany koniunktury w sposób bardziej gwałtowny. W literaturze przedmiotu spotyka się pojęcie wartości granicznej (*threshold effect*) miary

natężenia recesji i ekspansji, wyznaczającej reakcje gospodarek regionalnych na zmiany koniunktury krajowej. Płynka recesja dotyka jedynie regionów wolniej rozwijających się, których struktura gospodarcza może także być bardziej wrażliwa na fazy cyklu, natomiast recesja głęboka, dotyka wszystkich gałęzi gospodarki we wszystkich częściach kraju.

Istotne jest, że wbrew dość powszechnym oczekiwaniom zmiany technologiczne i strukturalne zachodzące w gospodarce światowej w ostatnich 30 latach spowodowały zwiększenie dysproporcji w tendencjach rozwojowych regionów. Wprawdzie w tym okresie w krajach kapitalistycznych spadało zatrudnienie w przemyśle ciężkim, ściśle lokalizacyjnie związanych z miejscami występowania surowców, a dokonujący się postęp w telekomunikacji i transporcie teoretycznie powinien służyć integracji gospodarki narodowej. Jednak, jak pisze Niemira, Klein (1994), nie obserwuje się żadnej tendencji do ujednoczenia regionalnej wrażliwości na cykle gospodarcze. Jeśli już można mówić o zmianie w tej kwestii, to regiony zaczynają się coraz bardziej różnić.

Teoretycznych uzasadnień dla trwałego zróżnicowania rozwoju regionalnego można szukać w koncepcjach bazy ekonomicznej, kumulatywnej przyczynowości Myrdala, teorii wzrostu generatywnego Richardsona, czy *agropolitan development* Friedmanna i Weavera (por. np. Blakely 1990; Nelson 1993). Koncepcje te przedstawiają różne modele rozwoju regionu, zgodnie z którymi zróżnicowanie poziomu rozwoju może być skutkiem działania „odgórných” mechanizmów ekonomicznych, ale może także wynikać ze świadomych działań lokalnych liderów.

Wśród analiz poświęconych lokalnym układom gospodarczym, szczególne miejsce w ostatnich latach zajmują badania obszarów metropolitalnych. W historycznym ujęciu metropolie stanowią centra rozwojowe dla otaczających je regionów. Według znanej teorii miejsc centralnych, opartej na pracach Perroux i Hirschmana, rozwój regionu następuje poprzez ekspansję centrum miejskiego, stanowiącego regionalny biegun wzrostu. Koncepcja ta nabrała nowego znaczenia wobec intensyfikacji procesów globalizacyjnych w latach 90. Jak zauważają Gorzelak i Jałowiecki (2000), mimo iż globalna gospodarka informacyjna zmniejszyła znaczenie wszystkich granic, włączając w to granice państwowe, współczesne procesy rozwoju stają się coraz silniej „zterytorializowane”. Innowacje, obejmujące całą gospodarkę światową, są wytwarzane w stosunkowo niewielkiej liczbie dość silnie izolowanych układów lokalnych. Między tymi układami tworzą się zależności współpracy i konkurencji, a ich wzajemne powiązania są znacznie silniejsze, niż powiązania tych układów z ich własnym otoczeniem regionalnym. Zjawiska te, konkludują Gorzelak i Jałowiecki (2000), prowadzą do wniosku, że jednostkami terytorialnymi, które najsilniej włączają się w globalną walkę konkurencyjną, są metropolie i technopolie.

Rosnąca rola metropolii w gospodarce światowej sprawia, że podejmowane są próby opracowania wskaźników koniunktury dla gospodarek obszarów

metropolitalnych. Pojęcie „obszar metropolitalny” jest do tej pory rozumiane w sposób tradycyjny jako metropolia i otaczający ją bezpośrednio obszar funkcjonalnych powiązań. Własne wskaźniki koniunktury, niezależne od barometrów ogólnokrajowych, ma wiele miast amerykańskich (m.in.: Waszyngton, Filadelfia, Boston), a w Europie Porto i Lizbona.

Wzrost zainteresowania badaniami gospodarki regionalnej i lokalnej wiąże się także niewątpliwie ze zwiększeniem się konkurencji między miastami i regionami w dziedzinie przyciągania inwestorów. Konkurencja ta objęła również obszar badań i informacji o koniunkturze gospodarczej, stwarzając popyt na wskaźniki koniunktury lokalnej. Popularność regionalnych wskaźników koniunktury w krajach kapitalistycznych należy zatem wiązać z procesem decentralizacji władzy i stawania się podmiotem lokalnych elit. Regionalne władze, instytucje naukowe i inne organizacje publiczne poczynają traktować wskaźniki jako instrument, służący monitorowaniu stanu gospodarki, a także jako narzędzie podnoszące prestiż regionu i zwiększające zaufanie przedsiębiorców oraz pomagające podkreślić odrębność gospodarczą i terytorialną.

W Polsce jak dotąd nie prowadzono badań nad ilościowymi wskaźnikami koniunktury dla obszarów metropolitalnych, ani też dla innych terytoriów wydzielonych z obszaru państwa. Regularnym monitorowaniem koniunktury regionalnej zajmuje się wprawdzie Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, jednak jego wskaźniki oparte są na badaniu opinii przedstawicieli podmiotów gospodarczych: banków, firm przemysłowych, handlu i usług oraz gospodarstw domowych. Począwszy od pierwszego kwartału 2001 r., podobne badanie (oparte na tej samej metodzie, ale ograniczone do regionu podkarpackiego) przeprowadza także Instytut Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Według wiedzy autora, projekt, którego niektóre wyniki przedstawia niniejszy artykuł, jest zatem pierwszą w Polsce próbą opracowania ilościowych wskaźników koniunktury dla obszaru metropolitalnego.

3. Podstawowe założenia i źródła informacji o obszarze metropolitalnym Warszawy

Ważnym założeniem, umożliwiającym skonstruowanie złożonych wskaźników dla obszaru metropolitalnego Warszawy, jest przyjęcie, że jest on tożsamy z dawnym (istniejącym w latach 1975–1998) stołecznym województwem warszawskim. Przemawiają za tym zarówno argumenty natury merytorycznej, jak względy techniczne. W założeniu obszar utworzonego 1 czerwca 1975 r. województwa pokrywał się z planowanym zasięgiem rozwoju Warszawskiego Zespołu Miejskiego. Wiele przeprowadzanych od tego czasu prób delimitacji obszaru metropolitalnego Warszawy potwierdziło, że zasięg występowania silnych więzi funkcjonalnych jest zbliżony do zasięgu granic administracyjnych województwa (por. np. Potrykowska 1993; Smętkowski 2001). Często też uznawano tę tożsamość za oczywistą, bez przeprowadzania

dotychczasowych badań (por. Gawryszewski, Korcelli, Nowosielska 1998; BPRW 1998).

Także z praktycznego punktu widzenia wiele przemawia za uznaniem tożsamości województwa warszawskiego i obszaru metropolitalnego. Dawne województwo miało w okresie swego funkcjonowania stosunkowo dobrą bazę statystyczną, podczas gdy pojęcia obszaru metropolitalnego czy aglomeracji, mimo wielokrotnych prób delimitacji, nie mają trwałego miejsca w polskim systemie statystyki publicznej. Utrzymanie wskaźników opartych na metodzie ilościowej, przy precyzyjnym wyznaczaniu granic obszaru metropolitalnego Warszawy, wymagałoby więc wykorzystania źródeł informacji na poziomie gmin lub przedsiębiorstw, co, przy prawdopodobnym niewielkim wpływie na wyniki badania, byłoby zbyt kosztowne.

Oczywiście założenie o tożsamości dawnego województwa i obszaru metropolitalnego jest użyteczne tylko w krótkim okresie i może służyć jedynie dla potrzeb badania pilotażowego. Od 1999 r., po reformie administracyjnej kraju, urzędy statystyczne nie publikują już danych w układzie starych województw, zaś nowe regiony wykraczają poza skalę metropolii. Toteż, o ile nie powstanie w polskim systemie statystycznym idea systematycznego gromadzenia i udostępnienia danych na poziomie aglomeracji (a nie tylko miast i regionów), badania koniunktury metodą ilościową w tej jakże ważnej skali przestrzennej będą bardzo utrudnione.

Większość wykorzystanych danych pochodzi z polskiego systemu statystyki publicznej. Dane te w latach 1992–1998 były publikowane dla obszaru d. województwa warszawskiego, natomiast w latach 1999–2000 dla regionu mazowieckiego.

Ważnym źródłem danych okazała się spółka Agora SA, mająca własną bazę danych o ogłoszeniach i reklamach prasowych, pozwalająca na precyzyjne określenie zasięgu oddziaływania każdego ogłoszenia, a także siedziby ogłoszeniodawcy. Tabela 1 przedstawia źródła wykorzystane danych, ich zasięg terytorialny oraz metodę szacowania wartości zmiennych dla obszaru metropolitalnego Warszawy po 1998 r.

Najdłuższe z wykorzystanych w tej pracy szeregów danych dla b. województwa warszawskiego sięgają zaledwie 1991 r., a więc są, wzięwszy pod uwagę praktykę w krajach zachodnich, bardzo krótkie. Z tego względu w badaniu zależności przebiegów poszczególnych szeregów danych wykorzystano wszystkie dostępne obserwacje, a nie, jak się niekiedy praktykuje, tylko obserwacje, znajdujące się w pobliżu antycypowanych punktów zwrotnych koniunktury.

Zmienne zakwalifikowane do analizy reprezentowały wybrane obszary funkcjonowania gospodarki, które w świetle dotychczasowych badań zostały uznane za szczególnie silnie związane z wahaniami koniunktury. Dziedziny te, wraz z krótkim uzasadnieniem, przedstawione są w tab. 2.

Z powodu braku dostępnych danych statystycznych, niektóre istotne dane procesu i zjawiska nie mogły być w badaniu uwzględnione. Te z konieczności pominięte zagadnienia przedstawia tab. 3.

Tab. 1. Wykorzystane źródła danych i ich charakterystyka

Źródło	Rodzaj danych	Zasięg terytorialny	Metoda szacunku po 1998 r.
US Warszawa	liczba pracujących, rynek mieszkaniowy, wielkość sprzedaży, majątek obrotowy firm, wskaźniki wzrostu wynagrodzeń	obszar metropolitalny Warszawy	szacunek na podstawie wielkości dla województwa mazowieckiego
GUS	badanie koniunktury metodą testu koniunktury w handlu, budownictwie i przemyśle	Polska	–
Agora SA	dane o powierzchni reklam prasowych i liczbie reklamodawców	obszar metropolitalny Warszawy	–
Agencja Rynku Energii	dane o wielkości sprzedaży energii elektrycznej	obszar metropolitalny Warszawy	szacunek na podstawie rejonów energetycznych
Krajowy Urząd Pracy	dane o sytuacji na rynku pracy	obszar metropolitalny Warszawy	szacunek na podstawie danych z Warszawy i powiatów wokół-warszawskich
Demoskop	wskaźniki optymizmu konsumentów, klimatu gospodarczego, skłonności do zakupów	Polska	–
Pentor	wskaźnik koniunktury bankowej	Polska, Warszawa	–
Giełda Papierów Wartościowych	WIG, WIG dla firm warszawskich	Polska, Warszawa	–
Polskie Porty Lotnicze	liczba pasażerów lotniczych	Warszawa	–
REGON	dane o liczbie przedsiębiorstw	obszar metropolitalny Warszawy	–

Tab. 2. Dziedziny uwzględnione we wstępnym doborze zmiennych kondycji gospodarczej

Dziedzina	Uzasadnienie
bezrobocie, oferty pracy	Sytuacja na rynku pracy bezpośrednio odzwierciedla kondycję przedsiębiorstw. Z badań (por. np. Jabłoński, Walewska 2001) wynika, że najczęstszą reakcją firm na złą koniunkturę jest wstrzymanie rekrutacji pracowników, a następnie redukcja zatrudnienia.
rynek reklam prasowych	Powierzchnia wykupywanych ogłoszeń, a także liczba reklamodawców jest ściśle związana z poziomem koniunktury. W niektórych dziedzinach (np. ogłoszenia o pracę) wskaźniki te mogą wyprzedzać zmiany koniunktury reprezentowane przez wahania w zatrudnieniu. Wzrost powierzchni ogłoszeń w innych działach (np. auto) może, obok zwiększonego popytu zwiastować także akcje promocyjne związane z pogorszeniem koniunktury.
rynek mieszkaniowy	Decyzja o budowie domu lub kupnie mieszkania często wiąże się z zaciągnięciem kredytu, a więc świadczy o optymistycznej ocenie przyszłych zarobków. Natężenie ruchu budowlanego jest odzwierciedleniem oczekiwań konsumentów co do przyszłego poziomu koniunktury.
poziom zatrudnienia i sprzedaży detalicznej, REGON	Poziom zatrudnienia, wielkość sprzedaży detalicznej, a także liczba zarejestrowanych przedsiębiorstw są najprostszymi miarami koniunktury, gdyż odnoszą się bezpośrednio do wielkości dochodów firm i gospodarstw domowych, skłonności do zakupów i tworzenia nowych miejsc pracy.
wielkość i struktura majątku obrotowego firm	Wielkość majątku i jego struktura jest odzwierciedleniem potencjału przedsiębiorstw, wielkości zamówień i oczekiwanego poziomu sprzedaży.
pasażerowie w ruchu lotniczym	Natężenie pasażerskiego ruchu lotniczego jest często stosowane jako miara intensywności kontaktów biznesowych miasta ze światem zewnętrznym.
poziom wynagrodzeń	Poziom wynagrodzeń jest czynnikiem kształtującym wielkość popytu i przez to wpływającym na zmiany koniunktury.

cd. tab. 2

rynek energii elektrycznej	Wahania poziomu sprzedaży energii elektrycznej oddają przede wszystkim koniunkturę w sektorze produkcyjnym gospodarki jako najbardziej energochłonnym.
funkcjonujące wskaźniki koniunktury (WOK, WIG, PENGAB)	Zastosowanie tych wskaźników ma na celu bezpośrednie wykorzystanie wyników dotychczasowych badań innych ośrodków, szczególnie w dziedzinach, w których szczegółowe dane są trudno dostępne.

Tab. 3. Przykłady pominięcia zagadnień w analizach wybranych informacji

Opis problemów	Niewykorzystane lub niezbrane dane
brak danych w odpowiednim ujęciu w systemie statystycznym	liczba rejestrowanych samochodów, liczba uruchamianych linii telefonicznych
brak środków finansowych	liczba ogłoszeń prasowych drobnych, wielkość sprzedaży samochodów
zmiany metody zbierania danych, luki w szeregach danych	wielkość produkcji wybranych towarów, stan zapasów wybranych gotowych produktów, ilość mieszkań, których budowę rozpoczęto w danym miesiącu
zmiany regulacji prawnych, zmiany strukturalne	wpływy podatkowe, sprzedaż energii elektrycznej

4. Koniunktura w obszarze metropolitalnym Warszawy na tle gospodarki polskiej

Pod względem koniunktury gospodarczej w Polsce okres między 1993 i 2000 r. można podzielić na cztery główne etapy (por. rys. 3). Etap między styczniem 1993 i październikiem 1998 r. (por. Drozdowicz-Bieć, Zarnowicz 2000) był okresem pomyślnej koniunktury. Wskaźniki wykazywały w tym czasie wzrost popytu na pracę, spadek bezrobocia oraz stały wzrost poziomu sprzedaży towarów i usług.

Gwałtowna zmiana koniunktury w 1998 r. była następstwem m.in. kryzysu finansów publicznych w Rosji, którego bezpośrednim skutkiem było ograniczenie polskiego eksportu na Wschód oraz reperkusje na polskim rynku finansowym, uważanym przez analityków za część rynku regionalnego.

Okres między drugim a czwartym kwartałem 1999 r. był dla polskiej gospodarki powrotem na ścieżkę wzrostu. Okazało się, że niekorzystne następstwa „kryzysu rosyjskiego” miały charakter krótkookresowy. W czwartym kwartale

Rys. 1. Wyprzedzający wskaźnik koniunktury dla gospodarki według *Rzeczpospolitej* z 30 lipca 2001

1999 r. zanotowano ponownie wzrost PKB na poziomie 6,2%, a więc niemal tyle, ile w pierwszym kwartale 1998 r.

Jednak załamanie się finansów publicznych w Rosji niemal zbiegło się w czasie z innymi czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi, które wpłynęły na ponowne ograniczenie tempa rozwoju gospodarczego w Polsce. Czynniki te, przedstawione w tab. 5, sprawiły, że począwszy od przełomu 1999 i 2000 r. sytuacja gospodarcza zaczęła się pogarszać. Tym razem zwolnienie wzrostu (nazywany już niekiedy recesją, a nawet kryzysem), objęło zasięgiem szeroki zakres aktywności gospodarczej i trwa już, według danych sięgających do listopada 2001 r., siedem kolejnych kwartałów. Dodatkowym zagrożeniem dla gospodarki jest widmo kryzysu finansów publicznych związane z nieuchronnym wysokim deficytem budżetu państwa w latach 2001 i 2002.

Z punktu widzenia gospodarki obszaru metropolitalnego Warszawy istnieje zasadnicza różnica między spowolnieniem wzrostu z połowy 1998 r. i kryzysem z końca 1999 r. Wprawdzie „kryzys rosyjski” miał duży wpływ na kondycję przedsiębiorstw w niektórych działach gospodarki, jednak jego bezpośrednie oddziaływanie dotyczyło przede wszystkim sektora produkcyjnego i handlowego, ze szczególnym uwzględnieniem firm eksportujących na Wschód. Co za tym idzie, negatywne skutki załamania się rynku rosyjskiego i, częściowo, innych rynków wschodnich, dotknęły nierównomiernie poszczególne regiony Polski.

Można postawić hipotezę, że gospodarka Warszawy i jej najbliższego otoczenia powinna być odporna na bezpośrednie skutki „kryzysu rosyjskiego”. Przemawia za tym ograniczony czas jego oddziaływania oraz fakt, że w samej

Warszawie aż 75% pracujących w 1999 r. było zatrudnionych w sektorze usług, w najmniejszym stopniu dotkniętym ograniczeniem tempa wzrostu.

W latach 1993–2000 (znaczna część wykorzystanych zmiennych jest rejestrowana od 1993 lub nawet 1995 r.), w polskiej koniunkturze gospodarczej nastąpił szereg wyraźnie wyodrębnionych zjawisk, które mogą być wykorzystane jako punkt odniesienia dla oceny zachowania się zmiennych, opisujących kondycję gospodarczą obszaru metropolii warszawskiej. Są to w szczególności:

- wyjście z recesji potransformacyjnej, stały wzrost gospodarczy w latach 1993–1997
- przyspieszenie wzrostu w 1997 r.
- krótkookresowe załamanie gospodarki związane z tzw. kryzysem rosyjskim w 1998 r.
- przyspieszenie wzrostu na początku 1999 r.
- ponowne, tym razem bardziej trwale spowolnienie wzrostu, począwszy od przełomu 1999 i 2000 r.

Wstępna analiza charakteru tych zjawisk prowadzi do wniosku, że o ile wysoki wzrost gospodarczy w latach 1993–1997 oraz załamanie na przełomie 1999 i 2000 r. były w zbliżonym stopniu odczuwane w całej polskiej gospodarce, o tyle skutki „kryzysu rosyjskiego” z 1998 r. były, ze względu na swój strukturalny charakter, mniej dotkliwe dla obszaru metropolitalnego Warszawy niż dla gospodarki jako całości. Ta hipoteza zostanie zweryfikowana w trakcie konstrukcji złożonych wskaźników koniunktury dla obszaru metropolitalnego Warszawy.

5. Wybrane wskaźniki równoczesne i wyprzedzające dla obszaru metropolitalnego Warszawy

Przy konstrukcji złożonych wskaźników koniunktury dla obszaru metropolitalnego Warszawy zastosowano metodę zbliżoną do stosowanej przy konstrukcji wskaźników złożonych dla obszarów metropolitalnych Waszyngtonu, Porto i Lizbony (por. Fuller i in. 2000). Jest to metoda oparta na klasycznej dekompozycji szeregów czasowych oraz, po selekcji zmiennych składowych, na agregacji prostych wskaźników do postaci złożonych indeksów wyprzedzających i równoczesnych. Brak miejsca nie pozwala na szczegółowe przedstawienie w ramach niniejszego artykułu zastosowanych procedur.

W tab. 4 przedstawiono zmienne zakwalifikowane jako składniki wskaźników złożonych w podziale na wyprzedzające, równoczesne i opóźnione w stosunku do tzw. szeregu referencyjnego¹.

Na podstawie powyższych składników skonstruowano łącznie cztery warianty złożonego wskaźnika równoczesnego oraz osiem wariantów wskaźnika wyprzedzającego, charakteryzujących się różną długością wyprzedzenia. Z bra-

¹ Szereg referencyjny jest prostym wskaźnikiem uznanym we wstępnej fazie analizy za najlepiej odzwierciedlający aktualny stan gospodarki badanego obszaru. W przypadku badań nad gospodarką narodową zwykle stosuje się szeregi referencyjne odnoszące się do wielkości produkcji. Dla wskaźników lokalnych szeregiem referencyjnym jest często wielkość zatrudnienia.

Tab. 4. Wynik analizy korelacji i podział na zmienne wyprzedzające, równoczesne i opóźnione w stosunku do szeregu referencyjnego (wielkość zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw prywatnych)

Symbol zmiennej	Zmienna	Wyprzedzenie w stosunku do wskaźnika referencyjnego (44)	Współczynnik korelacji ze wskaźnikiem referencyjnym (44)	Wyprzedzenie w miesiącach w stosunku do przyrostów wskaźnika referencyjnego (44)	Współczynnik korelacji przyrostów
A	B	C	D	E	F
Zmienne wyprzedzające i pomocnicze wykorzystywane we wskaźnikach wyprzedzających					
5	powierzchnia ogłoszeń wymiarowych (praca)	6	0,52	10	0,23
47	liczba wydanych pozwoleń budowlanych – budownictwo indywidualne	0	0,37	-6	0,29
56	liczba zarejestrowanych firm osób fizycznych	0	0,87	-1	0,18
74	przeciętne wynagrodzenie ogółem brutto	-5	0,75	3	0,13
71	udział należności i roszczeń w majątku obrotowym przedsiębiorstw prywatnych	-4	-0,39	8	0,28
12	liczba ogłoszeniodawców (finanse)	-8	0,45	9	0,37
14	liczba ogłoszeniodawców (budownictwo)	-13	-0,52	7	0,33
29	liczba ofert pracy niewykorzystanych ponad miesiąc	-1	-0,46	5	0,22
69	udział zapasów w majątku obrotowym przedsiębiorstw prywatnych	-11	-0,27	7	0,24
53	wskaźnik skłonności do zakupów (Demoskop)	5	0,73	5	0,27
50	Pengab Warszawa (Pentor)	1	0,36	3	0,29

cd. tab. 4

A	B	C	D	E	F
Wskaźniki równoczesne i pomocnicze wykorzystane we wskaźnikach równoczesnych					
9	powierzchnia ogłoszeń (auto)	-3	0,55	2	0,22
16	liczba ogłoszeniodawców ogółem	-3	0,56	-6	0,18
18	liczba zarejestrowanych bezrobotnych poprzednio pracujących	0	-0,69	13	-0,25
35	handel detaliczny ocena koniunktury 1-9 zatrudnionych (GUS)	-15	-3	1	0,42
44	liczba pracujących w sektorze przedsiębiorstw	-	-	-	-
57	liczba podmiotów REGON (budownictwo)	0	0,85	3	0,18
65	majątek obrotowy firm prywatnych	-6	0,76	0	0,35
Wskaźniki opóźnione					
48	przeciętna wielkość mieszkania oddanego do użytku	12	0,51	-7	0,16
50	Pengab Warszawa (Pentor)	1	0,36	-10	0,35
25	liczba bezrobotnych wyrejestrowanych z powodu podjęcia pracy	-15	-0,33	-8	0,2
52	wskaźnik klimatu gospodarczego (Demoskop)	12	0,55	-5	0,34
Wskaźniki dodatkowe					
31	WIGOM – wskaźnik giełdowy firm warszawskich	-5	0,14	7	-0,21
51	WOK – wskaźnik optymizmu konsumentów (Demoskop)	11	0,63	-5	0,31

ku wystarczających danych nie skonstruowano wskaźnika opóźnionego. W niniejszym artykule przedstawione będą pokrótce tylko wybrane wskaźniki. Szczegółowe omówienie poszczególnych wariantów znajdzie się w pełnym raporcie z projektu badawczego.

5.1. Wskaźniki serii R (równoczesne)

Pośród czterech wariantów wskaźnika równoczesnego trzy odnoszą się tylko do okresu 1995–2000. Wynika to z faktu, że w ich konstrukcji wykorzystano zmienne dostępne od stycznia 1995 r. Czwarty wskaźnik (R_1) jest wynikiem próby skonstruowania na podstawie ograniczonego zbioru danych indeksu, obejmującego dłuższy okres. Poniżej omówiony jest tylko wskaźnik R_1 . Charakterystyka wszystkich otrzymanych indeksów znajduje się w aneksie do niniejszego rozdziału.

Wskaźnik R_1 został oparty na czterech zmiennych: powierzchni wymiarowych ogłoszeń samochodowych, liczby zatrudnionych w prywatnej działalności gospodarczej, liczby zarejestrowanych firm budowlanych i wielkości majątku obrotowego firm prywatnych.

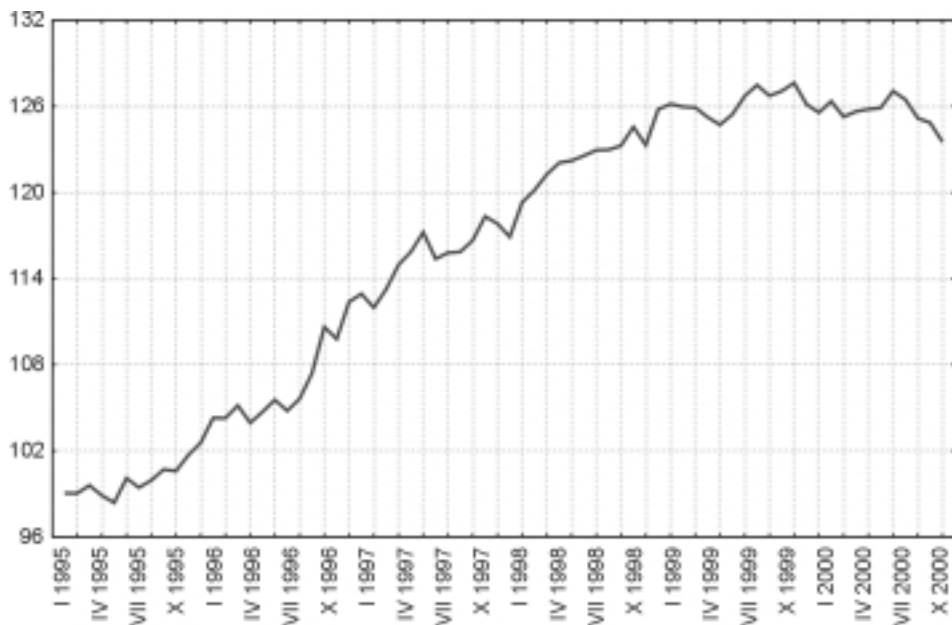
Tab. 5. Charakterystyka wskaźnika R_1

Wskaźnik R_1	
Wskaźnik równoczesny oparty na wynikach badań empirycznych – wykorzystano zmienne o przebiegu zbliżonym do szeregów referencyjnych	
Wykorzystane zmienne	
9	powierzchnia ogłoszeń (auto)
44	liczba zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw
57	liczba zarejestrowanych jednostek REGON (budownictwo)
65	wielkość majątku obrotowego firm prywatnych

Przedstawiony na rys. 2. przebieg R_1 przekonuje, że na lokalnym rynku obszaru metropolitalnego Warszawy właściwy zwrot koniunktury nastąpił dopiero w grudniu 1999 r. (lub w listopadzie 1999 r., jeśli wziąć pod uwagę nieważoną trzywyrazową średnią ruchomą). Odpowiada on więc punktowi zwrotnemu w koniunkturze ogólnokrajowej zarejestrowanemu przez wskaźnik autorstwa M. Drozdowskiej-Bieć publikowany w *Rzeczpospolitej* z 30 lipca 2001 (rys. 1). Wskaźnik ten wydaje się jednak (mimo założonego charakteru wyprzedzającego) reagować z pewnym opóźnieniem w stosunku do R_1 , rejestrując przesilenie dopiero w marcu–kwietniu 2000 r. Potwierdziła się natomiast hipoteza, że gospodarka obszaru metropolitalnego Warszawy stosunkowo łagodnie zareagowała na wcześniejsze spowolnienie wzrostu PKB, związane z „kryzysem rosyjskim”. Trzeba jednak zauważyć, że wskaźnik R_1 rejestruje w 1998 r. stopniowe pogorszenie koniunktury (obniżenie dynamiki wzrostu),

które następnie przechodzi pod koniec 1999 r. w gwałtowną dekoniunkturę. Zasadna jest zatem konkluzja, że stosunkowo wczesny zwrot koniunktury w obszarze metropolitalnym Warszawy na przełomie 1999 i 2000 r. może być w istocie efektem nałożenia się opóźnionej, łagodnej reakcji na „kryzys rosyjski” i ogólnego spowolnienia wzrostu gospodarki z początku 2000 r.

Rys. 2. Wartości wskaźnika koniunktury R_1 w latach 1995–2000

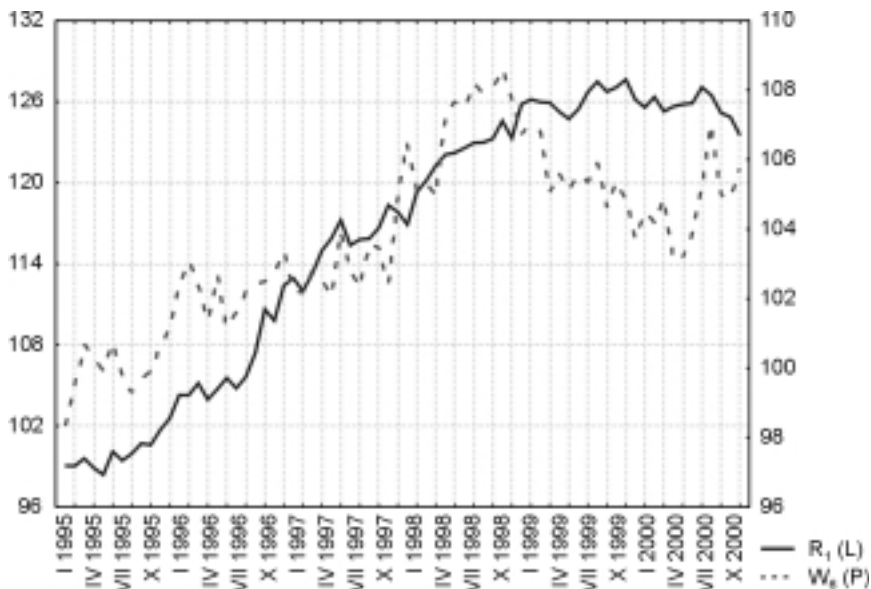
5.2. Wskaźniki wyprzedzające serii „W” (W_1 – W_8)

Z opracowanych dziewięciu wariantów wskaźnika wyprzedzającego, osiem (W_1 – W_8) przyjmuje wartości, począwszy od stycznia 1995 r., natomiast wskaźnik W_L służy ukazaniu przebiegu koniunktury w szerszej perspektywie czasowej, przy ograniczonym zbiorze osiągalnych danych. Z braku miejsca w niniejszym artykule jest przedstawiona tylko charakterystyka wybranych trzech wskaźników (W_6 , W_4 , W_L). Poniższa tabela i wykres opisują budowę i przebieg wartości wskaźnika W_6 .

Wskaźnik W_6 został zaprojektowany z myślą o zilustrowaniu zmian koniunkturalnych w szerokim zakresie dziedzin gospodarki. Według kryterium głównego punktu zwrotnego wyprzedza on R_1 o ok. 13–14 miesięcy. Dla odmiany, W_4 (wyprzedzenie o ok. 20–22 miesiące) można nazwać wskaźnikiem wczesnego ostrzegania. Jest on bowiem zbudowany na podstawie tych wielkości ekonomicznych, które w toku badań okazały się szczególnie wrażliwe na nadchodzące wahania. Naturalnym następstwem tego założenia jest mało złożona konstrukcja tego wskaźnika. Jego własności i przebieg są przedstawione w tab. 7 i na rys. 4.

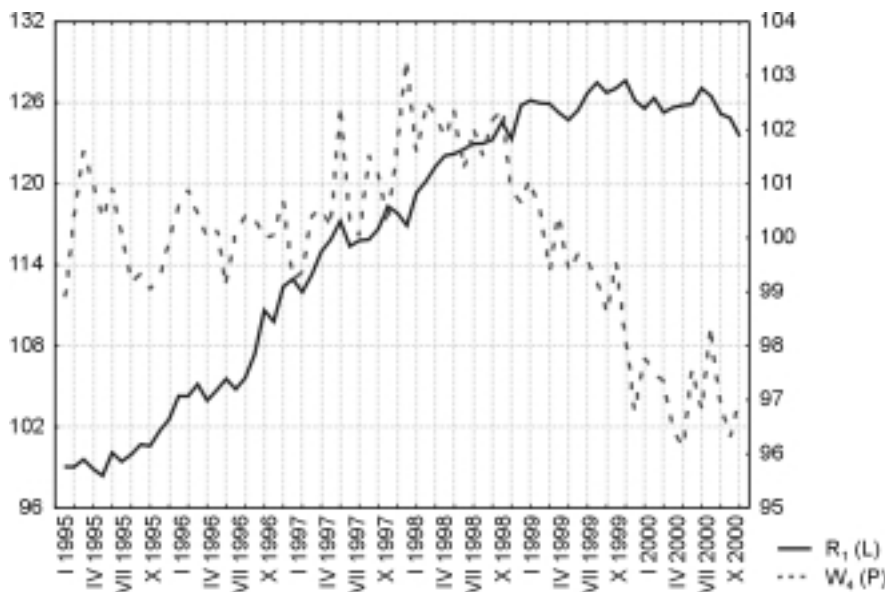
Tab. 6. Charakterystyka wskaźnika W_6

Wskaźnik W_6	
Charakterystyka	Wskaźnik wyprzedzający oparty wyłącznie na nieprzetworzonych danych statystycznych (niewykorzystujący gotowych wskaźników), obejmujący możliwie szeroki zakres funkcjonowania gospodarki. Wszystkie wykorzystane zmienne mają charakter wyprzedzający w stosunku do szeregów referencyjnych.
Lista zmiennych	
6	liczba ogłoszeniodawców (praca)
14	liczba ogłoszeniodawców (budownictwo)
47	liczba wydanych pozwoleń budowlanych (indyw.)
56	liczba zarejestrowanych firm osób fizycznych
71	udział należności i roszczeń w majątku obrotowym firm prywatnych
74	przeciętne wynagrodzenie brutto
29	liczba ofert przy nie wykorzystanych ponad 1 miesiąc
20	liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych

Rys. 3. Przebieg szeregu wskaźnika W_6 w latach 1995–2000

Tab. 7. Charakterystyka wskaźnika W_4

Wskaźnik W_4	
Charakterystyka	Czuły wskaźnik wyprzedzający oparty na kilku zmiennych, wykazujących najlepszą zbieżność z opóźnionym szeregiem referencyjnym pod względem siły korelacji. Zmienne te charakteryzują się ponadto zbliżoną wielkością wyprzedzenia.
Lista zmiennych	
5	powierzchnia ogłoszeń (praca)
14	liczba ogłoszeniodawców (budownictwo)
47	liczba wydanych pozwoleń budowlanych (bud. indywidualne)
29	liczba ofert pracy nie wykorzystanych ponad 1 miesiąc
71	udział należności i roszczeń w majątku obrotowym firm prywatnych

Rys. 4. Przebieg szeregu wskaźnika W_4 w latach 1995–2000

5.3. Wskaźnik „ W_L ”

Większość użytych w analizie szeregów danych rozpoczynała się od początku 1992 r. lub 1993 r. Jednak niektóre ze zmiennych istotnych dla jakości ostatecznych wskaźników były dostępne dopiero od 1994 lub nawet 1995 r. Dotyczy to w szczególności danych o rynku ogłoszeń prasowych oraz nie-

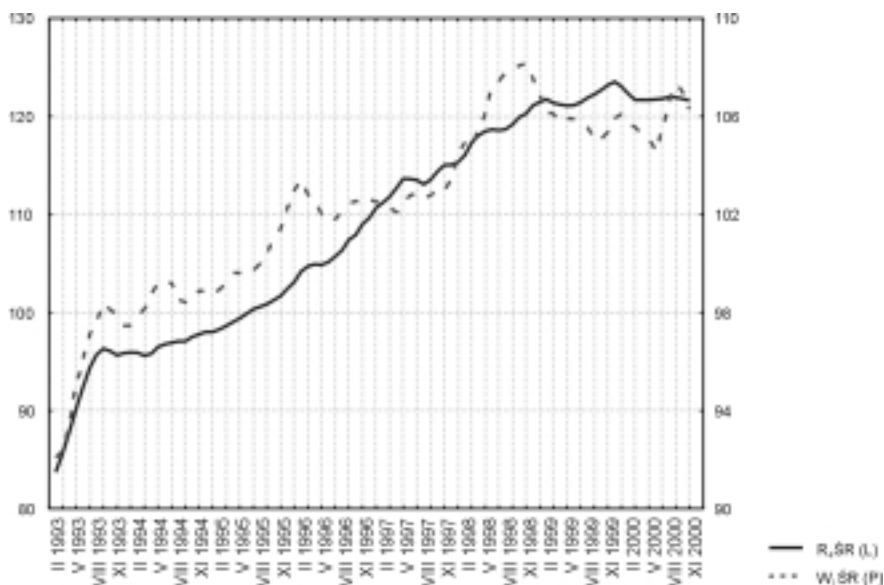
których zmiennych, dotyczących rynku pracy. Stąd też wszystkie wskaźniki serii „W” przyjmują wartości dopiero od stycznia 1995 r.

Dla uzyskania szerszej perspektywy w badaniu koniunktury gospodarczej obszaru metropolitalnego Warszawy skonstruowano dodatkowy wskaźnik W_L , oparty na stosunkowo długich szeregach danych. Charakterystyka wskaźnika W_L jest przedstawiona w tab. 8, natomiast rys. 5 przedstawia przebieg średnich ruchomych wskaźników W_L i R_4 .

Tab. 8. Charakterystyka wskaźnika W_L

Wskaźnik W_L (punkt zwrotny w listopadzie 1998 r.)	
Charakterystyka	Wskaźnik wyprzedzający oparty na wynikach badań korelacji z wyłączeniem zmiennych, dla których są dostępne stosunkowo krótkie szeregi danych. Zawiera też Wskaźnik Optymizmu Konsumentów.
Lista zmiennych	
47	liczba wydanych pozwoleń budowlanych (indyw.)
56	liczba zarejestrowanych firm osób fizycznych
71	udział należności i roszczeń w majątku obrotowym firm prywatnych
74	przeciętne wynagrodzenie brutto
20	liczba nowo rejestrowanych bezrobotnych
51	Wskaźnik Optymizmu Konsumentów

Rys. 5. Przebieg wskaźników W_L i R_4 (średnie ruchome)

6. Wnioski i perspektywy dla regionalnych i lokalnych wskaźników koniunktury w Polsce

Przedstawione powyżej wyniki badań dowodzą, że konstruowanie ilościowych wskaźników koniunktury dla obszarów regionalnych i lokalnych jest w warunkach polskich możliwe, mimo że w dalszym ciągu jakość danych oraz kształt polskiego systemu statystyki publicznej stanowią dla tego rodzaju badań poważne ograniczenie. Otrzymane wskaźniki wyprzedzające charakteryzują się stabilnym okresem wyprzedzenia w stosunku do szeregów referencyjnych i wiernie odzwierciedlają zmiany koniunkturalne w gospodarce obszaru metropolitalnego Warszawy.

Wbrew często wyrażanym w Polsce opiniom, wydaje się, że w okresie transformacji ilościowe podejście do badań koniunktury jest równie efektywne, jak metoda testów ankietowych. Główną zaletą badań jakościowych jest w tym porównaniu stałość metody badawczej i niezależność od zmian metodologicznych wprowadzanych przez instytucje gromadzące dane. Jednak badania ankietowe wydają się gorszym narzędziem prognostycznym. W ankietach pojawiają się pytania o prognozy, sięgające najwyżej 3 miesięcy, które w rzeczywistości przekładają się na faktyczne jednomiesięczne wyprzedzenie w stosunku do ocen koniunktury formułowanych przez tych samych respondentów (por. rys. 6). Tymczasem analiza „twardych” danych statystycznych dostarcza sygnałów wyprzedzających, sięgających niekiedy kilkunastu miesięcy. Naturalnie jest także możliwe formułowanie dłuższych prognoz na podstawie wskaźników

Rys. 6. Prognoza i ocena koniunktury w handlu dla gospodarki polskiej. Badanie ankietowe GUS

jakościowych, odnoszących się do wybranych działów gospodarki – np. wrażliwego na zmiany koniunktury drobnego handlu.

Wydaje się, że regionalne i lokalne badania koniunktury w Polsce oparte na metodzie ilościowej mogą być prowadzone z wykorzystaniem czterech rodzajów źródeł danych. Są to:

- Urzędy statystyczne;
- Krajowy Urząd Pracy;
- Agencje i urzędy państwowe, np. Agencja Rynku Energii, Urząd Regulacji Telekomunikacji, Giełda Papierów Wartościowych;
- Firmy prywatne i prywatne instytuty badawcze gromadzące dane dla własnych potrzeb lub w celach komercyjnych, np. AGORA, DEMOSKOP, SAMAR.

Naturalnym źródłem jest polski system statystyki publicznej, obejmujący Główny Urząd Statystyczny i wojewódzkie urzędy statystyczne. Regionalne urzędy statystyczne publikują lub udostępniają szeroki zakres danych, obrazujących zmiany aktywności regionalnej gospodarki w miesięcznych interwałach. Niestety przeważnie są to dane o zasięgu terytorialnym, ograniczonym przez granice administracyjne. Pojęcie obszaru metropolitalnego nie zaistniało trwale w statystyce publicznej, mimo że taka potrzeba jest przez wielu badaczy dostrzegana.

Możliwości uzyskania danych – szczególnie w małych podziałach terytorialnych – od państwowych urzędów i agencji monitorujących niektóre dziedziny gospodarki, są bardzo zróżnicowane. Bardzo utrudniony jest dostęp do danych, dotyczących rynku telekomunikacyjnego. Głównym powodem tego stanu rzeczy jest niski poziom organizacyjny największego przedsiębiorstwa a tym rynku – Telekomunikacji Polskiej S.A. Znacznie lepiej wygląda sytuacja w przypadku rynku energii elektrycznej oraz Giełdy Papierów Wartościowych.

Część danych niezbędnych dla utrzymania wysokiej jakości regionalnych wskaźników koniunktury jest gromadzona w odpowiedniej formie wyłącznie przez firmy prywatne. Dotyczy to w szczególności danych dotyczących rynku ogłoszeń i reklam prasowych oraz niektórych danych o rynku motoryzacyjnym. Zalety współpracy z podmiotami prywatnymi są związane z ich dużą elastycznością i możliwością szczegółowego określenia zakresu potrzebnych informacji. Wadą tej współpracy jest niewątpliwie jej wysoki koszt.

Wydaje się, że wobec problemów z danymi lokalnymi w urzędach statystycznych, w przyszłości konstrukcja wskaźników dla obszarów lokalnych innych niż wyznaczone granicami jednostek administracyjnych (np. obszarów metropolitalnych), powinna opierać się na trzech rodzajach danych:

- danych z Krajowego Urzędu Pracy, stanowiących szacunkowe wielkości dla badanego obszaru, otrzymane na podstawie danych powiatowych;
- danych lub gotowych wskaźników, pochodzących z innych źródeł państwowych i prywatnych, dostępnych dla badanego obszaru, lub obszaru do niego zbliżonego;
- danych lub gotowych wskaźników o charakterze ogólnopolskim, pochodzących ze źródeł państwowych i prywatnych.

Literatura

- Barometr koniunktury gospodarczej, I kwartał 2001*, 2001, Rzeszów: Instytut Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.
- Beckman B.A., Trapscott T.R., 1987, „Composite Indexes of Leading, Coincident and Lagging Indicators”, *Survey of Current Business*, nr 11.
- Blair J.P., Premus R., 1993, „Location Theory” (w:) R.D. Bingham, R. Mier (red.), *Theories of Local Economic Development – Perspectives From Across the Disciplines*, Newbury Park, California: Sage Publications.
- Blakely E.J., 1990, *Planning Local Economic Development – Theory and Practice*, Newbury Park, California: Sage Publications.
- Burns A.F., Mitchell W.C., 1946, *Measuring Business Cycles*, Studies in Business Cycles, New York: NBER.
- Dąbrowski M., 1999, „Na zakręcie”, *Rzeczpospolita* z 18.02.
- Diagnoza stanu zagospodarowania przestrzennego województwa warszawskiego*, 1998, Warszawa: Urząd Wojewódzki w Warszawie, Biuro Planowania Rozwoju Warszawy.
- Drozdowicz M., 2001, „Odrobina optymizmu”, *Rzeczpospolita* z 30.07.
- Drozdowicz M., 2001, „Na wolniejszych obrotach”, *Rzeczpospolita* z 03.09.
- Fairfax County Business Cycle Indicators*, 1997, Washington: George Mason University.
- Fuller S., Preston J., Modesto L., Leite-Montero, 2000, *Economic Performance Indicators: Portugal, Lisboa, Porto, Livros e leituras*, Lisbon.
- Gaweł A., 1996, „Cechy morfologiczne wahań koniunkturalnych w polskim przemyśle przetwórczym w latach 1992–1995” (w:) *Cykl koniunkturalny w Polsce, poszukiwanie teorii*, Warszawa: Fundacja Promocji Rozwoju im. E. Lipińskiego.
- Gawryszewski A., Korcelli P., Nowosielska E., 1998, „Funkcje metropolitalne Warszawy”, *Zeszyty IGiPZ PAN*, nr 53, Warszawa.
- Gordon P., Richardson H.W., 1998, „World Cities in North America: Structural change and future challenges” (w:) Fu Chen Lo, Yue-Man Yeung (red.), *Globalization and the World of Large Cities*, Tokyo: The United Nations University.
- Gorzela G., Jałowiecki B., 2000, „Konkurencyjność regionów”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1(1), Warszawa.
- Jabłoński P., Walewska D., 2001, „Na kłopoty – zwolnienia”, *Rzeczpospolita* z 21.08.
- Jałowiecki B., 2000, *Społeczna przestrzeń metropolii*, Warszawa: EUROREG.
- Karpiński S., 1998, „Trudny rok”, *Rzeczpospolita* z 30.11.
- Klimczyk M., Mijakowski A., 1968, „Próba delimitacji regionów metropolitalnych w Polsce”, *Wiadomości Statystyczne GUS*, nr 3, s. 27–30.
- Kudrycka I., Nilsson R., 1996, *Badanie cykli koniunktury w polskiej gospodarce*, Warszawa: Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN.

- Matkowski Z. (red.), 1998, *Złożone wskaźniki koniunktury dla gospodarki polskiej oparte na standardach UE i OECD*, Warszawa: SGH.
- Nelson A.C., 1993, „Theories of Regional Development” (w:) R.D. Bingham, R. Mier (red.), *Theories of Local Economic Development – Perspectives From Across the Disciplines*, Newbury Park, California: Sage Publications.
- Niemira M.P., Klein P.A., 1994, *Forecasting Financial and Economic Cycles*, New York: John Wiley&Sons.
- Potrykowska A., 1985, „Delimitacja strefy podmiejskiej Warszawy”, *Folia Geographica, Acta Universitatis Lodziensis*.
- Sławiński A., 1996, „Krzywa dochodowości jako wskaźnik koniunktury” (w:) *Cykl koniunkturalny w Polsce, poszukiwanie teorii*, Warszawa: Fundacja Promocji Rozwoju im. E. Lipińskiego.
- Smętkowski M., 2001, *Metropolia–region: nowe relacje w gospodarce informacyjnej na przykładzie Warszawy i Mazowsza*, maszynopis niepublikowany.
- Survey of Current Business*, 1987, nr 11.
- Swianiewicz P., Dziemianowicz W., 1999, *Atrakcyjność inwestycyjna miast*, Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Transformacja systemowa a teorie cyklu koniunkturalnego*, 1997, Warszawa: Fundacja Promocji Rozwoju.